

A mű emlékezetes szépségű írásai közé tartozik a megható tisztaságú gyermeki világ ihletett ábrázolása (*A kicsinyekről*). A kicsinyek örökké jelenlevő jósága és ártatlansága a felnőttek erkölcsi megtisztulását, egy emberarcú közösség megteremtését sürgeti. Sodró lendületű dinamizmusokkal, szenvedélyességükkel tűnnek ki az irodalmi életet beszennyező hiúságot, a dilettánsok, kóklerek hamis szólamait ostorozó vallomások, amelyekben az alkotást támogató emberi közeg tisztaságáért perel a szerző (*Európa az adósok börtönében, Szigorított éttrend, És szabadíts meg a nyegléktől* stb.). A kötet nyereségei közé tartoznak a Dosztojevszkijről, Goncsarovról, Csehovról, Hemingwayről szóló esszék. A lélektani elemzés mély átélőképességet tanúsít, az értelmezés vezérfonalát eredeti ötletek dúsítják. Esszéinek szellemessége — Bajor Andorról írt művének szavaival — „a tárgyismeret fölünyes derűjét” sugározza.

A *Kenyér és gyertyaláng* egyéni hangú műveinek tetemes része súlyos eszmeköröket feszeget. A könyv egy komoly tehetségű író szubjektív gondolatainak izgalmas gyűjteményévé válik. Bálint Tibor jóhízeműsége és embersége nyilvánvaló, teljesítménye tiszteletre méltó akkor is, ha igazsága olykor nem eléggé meggyőző. (*Dácia, 1975.*)

BALOGH ERNŐ

Nemeskürty István: A magyar népnek, ki ezt olvassa

AZ ANYANYELVŰ MAGYAR RENESZÁNSZ ÉS BAROKK IRODALOM TÖRTÉNETE
1533—1712

Nemeskürty fontos közművelődési szerepet vállalt, amikor megírta régebbi irodalmunkat népszerűsítő új könyvét „az magyar népnek, ki ezt olvassa”. Feladata nem könnyű: legalább kétféle igényt kell egyszerre kielégítenie. A magyar irodalom regényes életrajzának egyrészt meg kell felelnie a szigorúan vett szakmai, tudományos szempontoknak; másrészt népszerű, érdekes, közérthető köntösben kell megjelennie. A vita, amely Nemeskürty korábbi művei körül fellángolt, a szerző népszerűsége (amit műveinek újabb és újabb kiadása is jelez) biztosíték az érdeklődés felkeltésére, arra, hogy a magyar nép valóban olvassa ezt a könyvét is. Éppen ezért nagy az írástudó felelőssége is. Nagyobb, mintha csak szakmai berkeknek írna.

Reális fejlődésvonalat lát-e régebbi irodalmunkról az érdeklődő olvasó, aki esetleg csak ebből a könyvből tájékozódik? Kedvet kap-e az ismerkedésre? Nemeskürty a cél érdekében igen erős redukcióval él. Az olvasóhoz címzett előljáró beszédeben leszögezi, hogy vizsgálódása köréből kirekeszti a nem magyar nyelvű műveket, valamint mindazt, ami a mai értelemben vett szépirodalom fogalmába nem fér bele.

Alapelveihez (*magyar és irodalom*) következetesen ragaszkodik is. Kimarad a mennyiségileg igen számottevő hitvitázó irodalom; a nem szépirodalmi jellegű fordítások, elmélkedések; a tankönyvek, nyelvtanok, szótárak; a levelezések, a politikai és történelmi művek. A legnagyobb alkotók esetében azonban kivételt tesz: egy Zrínyi, egy Pázmány írásművészetét prédikációkból, illetve hadtudományi és politikai, történelmi értekezésekből származó idézetek is dokumentálják. Kimaradnak

viszont — pontosabban igen röviden és sommásan említettnek meg — olyan nagy szervező és tanító egyéniségek, mint Szenci Molnár Albert vagy Apáczai Csere János. Apáczai erőfeszítését a magyar tudományos (filozófiai) szaknyelv megteremtésére illusztrálja azért egy rövid részlet az Encyclopaediából. De Szenci Molnár (tudós tevékenységének és érdemeinek szűkre szabott ismertetésén kívül) csak Az legfőbb jóról... írt (illetve fordított) értekezéséből vett idézettel szerepel. Véleményem szerint — ha már a célkitűzésnek megfelelően a XVI—XVII. század nagyszámú és vegyes minőségű zsoldárfordítása és átírása ki is maradt a könyvből — azért Molnár Albert teljes psalteriuma legalább egy idézetet megérdemelt volna. Hiszen századokon át ismerték, énekelték a protestáns gyülekezetekben; mi több, ma is ez a hivatalos, kötelező zsoldároskönyvük. A vizsgált XVII. században olyannyira népszerű volt, hogy — s ez más szerzőknél példátlan — még a katolikusok is énekelték.

A kötetben felsorakozó írók névsora — a tárgyalt korszakkal közelebről foglalkozók bizonyíthatják — imponáló. Valóban régebbi irodalmunk színe-java elevenedik meg a lapokon. Nemeskürty, aki külön könyvet is írt már a magyar széppróza születéséről, egy nyomozó jó szimatával válogatja ki a prédikációkban vagy történeti művekben elrejtett novellaszerű részeket, színes, eleven leírásokat.

A nem szépirodalmi jellegű munkák közül csak azokkal foglalkozik, amelyek „szépirodalmi” szigeteket tartalmaznak (pl. Székely István világhírnéke, Bornemisza prédikációi); vagy pedig stílusuk, nyelvük olyan előkelő és fontos helyet biztosít számukra a magyar prózastílus fejlődésében, hogy ma már nem lehet kihagyni őket még egy redukált fejlődésrajzból sem (pl. Pázmány munkássága). Egészében hitelesebb és árnyaltabb képet kapunk a régi magyar prózáról, mint annak idején A magyar széppróza születése című műben.

A költészetből adott válogatása viszont kissé zavarba ejtő. Nemeskürty a köztudatba emel néhány kisebb jelentőségű költőt. Az indok: érzelmeik és verselésük kortársaikhoz képest üdítően természetes (Wathay); illetve: a korban igen népszerűek, hatásuk egészen a XIX. századig nyúlik (Beniczky). A rendkívül bősz Beniczky-idézetanyag olvastán óhatatlanul is a „kevesebb több lett volna” régi közhelye jut az ember eszébe. Nem hiszem azt sem, hogy ő lenne az egyetlen vagy első régebbi költőnk, akinek motívumait, ötleteit a XIX. század nagyjainál is ki lehet mutatni. Másrészt — a zsoldárokon kívül — hiányzik a XVII. század még egy érdekes színfoltja. A szerző a manierista költészet egy aspektusát emeli ki erősen: az általánosan jellemző (történetileg indokolt) pesszimista világlátást, a waste-land-hangulatot, a sztoicizmust. De a „manír”, a verselés, rímelés — gyakran mesterkelt — virtuozitása, amely túlzásaival helyenként nevetésre ingerli a mai olvasót; illetve a concetto, a meghökkentés érdekében alkalmazott csavaros képek, zavarba ejtő hasonlatok, sokszor a legdurvább naturalizmustól se visszariadó leírások (mind-mind az irányzat fontos jellemzője) valahogyan elsikkadnak. Pedig a reneszánsz és a barokk költészet kapcsán — a könyv céljainak megfelelően tömören és egyszerűsítve — megkapjuk a leglényegesebb stílusjegyek leírását. Akár Rimay János rím-sorozatai, akár a néhány szóval elintézett Nyéki Vörös Mátyás barokkba hajló manierizmusa, szinte kínálkoztak volna egy-két versszaknyi mustra szolgáltatására.

Amit egyértelműen csak dicsérhetünk, az a könyv felépítése. Nemeskürty szakít az életműcentrikus szemlélettel. Műfajok kialakulását és fejlődését vizsgálja, és ez a keret sokkal rugalmasabb, mint a másik lehetőség lenne. Alkalmasabb arra, hogy az egy ugyanazon korszakban született változatos műfajú alkotások együttlétezését az olvasó érzékelve, egységes egésznek lássa ennek a két évszázadnak egyre határozottabban kibontakozó, egyre érdekesebb szellemi arculatát. Segít az is, hogy amikor egy-egy sokoldalú író más-más összefüggésben újra felbukkan, Nemeskürty figyelmezteti az olvasót, visszautal az előző részre, természetesen veszi fel az ott elejtett fonalat. Teszi pedig ezt mindig kellő tapintattal és közvetlenséggel, anélkül, hogy a nevekbe, eseményekbe-művekbe esetleg már belefáradt olvasó megszegey-nítve, kioktatva érezné magát. Ennek az előre- és visszautaló, beszélgető módszer-

nek, és a nagyon világos szerkezetnek köszönhető aztán, hogy az olvasó tulajdonképpen nem fárad bele az olvasásba. A gazdag anyag ellenére sem zsúfolt, hanem könnyen áttekinthető, elegáns vonalvezetésű a könyv.

A széles horizontális metszet két esetben adja át helyét írói életmű ismertetésének. Balassi Bálint és Zrínyi Miklós a két kivételezett költő. A Balassi-rész kedvcsináló hatása kisebb, mint várhatnánk. Ott kísért az irodalmi közhellyé csontosodott hármaskép a vitézi, szerelmes és istenes verseket író daliás Balassiról. Az idézetanyag sem a legszerencsésebb. Kizárólag a legismertebb Balassi-versek legismertebb részletei. Nemeskürty esetében ez azért különösen feltűnő és megemlítené, mert az ő népszerűsége azon alapul, élénk vitákra készítő elgondolásai éppen arról híresek, hogy kíméletlenül döntögeti a nemzeti tudatunkban felhalmozódott babonákat és előítéleteket. A Zrínyi-rész változatosabb, elevenebb. Itt viszont meg kell említenünk egy bosszantó apróságot. Lehet, hogy csak sajtóhiba, de akkora, hogy nem lehet szó nélkül átsiklani fölötte.

A könyv szerint:

*Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Tisztességes legyen csak órám utolsó.*

Zrínyi viszont így írta:

*Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Órám tisztességes csak légyen utolsó.*

A részletkérdésekben mutatkozó hiányosságok ellenére Nemeskürty könyve régebbi irodalmunk reális fejlődésvonalát rajzolja meg, marxista irodalomtudományunk újabb kutatásait és eredményeit is felhasználva. E tekintetben legfeljebb azt kívánhatnánk még, hogy akár a szövegben, akár a kötet végén levő rövid, eligazító bibliográfiában utaljon a legérdekesebb, még eldöntetlen vitákra, izgalmas nyitott kérdésekre.

A könyv fontosságát, misszió jellegét nem győzzük eléggé hangsúlyozni. De ez bátorít fel arra is, hogy még egy hiányosságról szóljunk. Nemeskürty jól szövi bele az anyagba a tárgyalt korszak fontosabb történelmi eseményeit. Nem válik öncélúvá, nem nyomja el az irodalmi részt, de elég információt nyújt a megértéshez. Jók az irodalmi fejlődésen belüli előreutalásai is, az olvasóhoz korban közelebb álló írók-költők-problémák felé. De ha röviden is, ha csak egy-két mondatban is — nem ártott volna a tájékozódás érdekében néhányszor utalni a kortárs európai irodalom egy-egy nagy alkotójára vagy alkotására. Ez a módszer igen érdekes dolgokra is fényt vethetett volna. Arra például, hogy Balassi Bálintnak egyszerűen nincs világ-irodalmi megfelelője, egyedülálló (de nem megkésett) jelenség ő a XVI. század végi Európában. Ez is erősíthette volna azt az összehatást, amit Nemeskürty végig sugallni igyekszik. Az „elmaradottság babona” megdöntését, azt tudniillik, hogy török hódoltság, Habsburg pártfogás és különféle háborúk ellenére egy műfajokban gazdag, viszonylag széles körben ismert, kiemelkedő alkotásokat is felmutató, a korról lépést tartó irodalmunk volt a XVI.—XVII. században. Sajnos éppen az utolsó mozzanat, a korról való lépéstartás, együttmozgás nem világosodik meg kellően (egy-két utalástól eltekintve, pl. Descartes—Apáczai).

Végül néhány szót a könyv egyedi varázsáról: a stílusáról. Igazából ez az, amivel több és más, mint a forrásul használt tudományos szakmunkák többsége vagy a pusztá forráskiadások. Eszközei? Nyelvi archaizálás (pl. néhai való jó Mátyás) és igen erőteljes vulgarizálás (pl. vén troli generalisok). Nemeskürty a mai élet viszonyait és fogalmait vetíti vissza a régi korra. Valósággal karnyújtásnyi távolságra hozza régi korok rég elporladt embereit. Néha már szinte szépírói ihlettel rekonstruálja életük egy-egy epizódját, villanásnyi töredékét.

Nemeskürty a régi szövegrészletekkel is hasonló módon bánik: idézi őket, megszakítja, beleszól, kommentálja, vitatkozik, folytatja. Így a sok-sok idézet a könyv eleven része lesz. Egy már-már elfelejtett (legjobb esetben történelmi regényekből ismert) kor hiteles tanúvallomásai és követői — sokszor ma is aktuális mondanivaló-

val. Éppen ezért fő kérdésünkre, hogy a könyv eléri-e célját, felkelti-e az érdeklődést régebbi irodalmunk iránt, népszerűsíti-e azt, határozott igennel felelhetünk. Hasznos, mindenféle lapos didaxis nélküli, szórakoztatva tanító könyv. Csak azt kívánhatjuk még, hogy a magyar könyvkiadás tegye hozzáférhetővé régebbi irodalmunkból nemcsak a legnagyobbak, hanem a többiek műveit is. Hiszen Nemeskürty könyvéből kiderül: megérdemelné, hogy kutatási témából újra olvasmánnyá váljon. (*Gondolat*, 1975.)

ZENTAI MÁRIA ÉVA

Gál Sándor: Első osztályú magány

(*Beszéd egyetlen hangra*) Gál Sándor új novellás könyve érdekes kísérlet. Összefogott, rejtett szálakkal egymáshoz fűzött emlékezésorok adják a könyvnovellát: a szerző nagyobb egységben gondolkodik, s *jelentését az időről* nem könnyen elröppenő metaforákba, de emlékvalóságot, sajátosságosan hazai — csehszlovákiai! — történelmet megszólaltató könyvesszébe tömöríti. A korábbi novellás könyvből átvett, a Gál Sándor-i próza legsúlyosabb darabjának is mondható *Első osztályú magány* az új elbeszélések között, súlyát tovább növelve, vezérmotívummá vált, s a hasonlóan nehéz gondolati anyagot hordozó, nem kevésbé történelmi megpróbáltatásokat is elősoroló új elbeszélés *A király* társaságában értékzónát is jelölt. A csehszlovákiai magyarság sorsát, a *jégtörő február* előtti megpróbáltatásokat kevesen mondták ily fölemelő keserűséggel, a történelmet szinte elvető lírai novella sok árnyékú szomorúságával.

Gál prózába sajtolt véleménye — kissé megtévesztő módon ezért nevezttem novellás kötetét könyvesszének — az emlékezéssel megállított, örökké vádolttként szereplő *Időt* megforgatja. A bevezetőként és utószóként jelen levő két „jegyzet” ugyanakkor keretül is szolgál a novellák álarcát magára öltő, a pillanatot szinte megállító-kimerevítő emlékezésnek: az író akárha egyszemélyű történelemkönyvének a koordinátáit akarná meghúzni. Időhatárának csak látszólagos terepuma a gyermekkor (a háború), valójában a csehszlovákiai magyarság ötven évről, a nemzetiségi sors nagykorúsodáshoz vezető fél évszázadáról beszél. Sokszor tengerélményt, forró szél imádatot ünneplő novellája sem az éppen másutt kihonit, az idegen táj és éghajlat alatt ismeretlent szólítja, hanem a maga elől futamodó *nem menekülhetsz* élményét ébreszti. A későbbiekben látni fogjuk, hogy ez a szavakkal fölcsigázott, éppen a nyelvi megjelenítés miatt nemegyszer mondatillúziókat, szentimentális szépélgést létrehozó elvagyódás mennyire idegen az *Első osztályú magány* és *A király* szerzőjétől.

Gál elbeszéléseinek valósága a letisztult és a valósággal szinte egyenértékű *emlék*. Írásaiban kevés a történet, a mozgalmasan szembeállított, cselekvéstől duzzadó jellemeke nem játszanak fő szerepet. Novelláinak tájai is a csend, a magány, a folyóvölgy, a pszichológiai fáradtságot előző hegyi túra, a bezártság képzetét keltő első osztályú vasúti kupé s a *királynak mindent szabad!* gondolati álomvilág köré épülnek. A férfi szinte semmit se tesz, csak levonul a folyóhoz, hogy figyelemmel kísérhesse a hajdan oly nagy élményt nyújtó *Csukák vonulását*. Nézi a vizet és az erdőt, belehallgat a természetbe, s mikor pihenésének végén — úticéljaként — több halat is sikerül fognia, rájön, nincs kinek vinni a zsákmányt. Az emberek, a jó barátjai, családtagjai az idők folyamán kihaltak, elvándoroltak, életközösséget bontottak. Az író nosztalgiája, *kőlapok* közé szorított régi énje levetette már az elbeszélő verset. A hajdani élményekre, szóélményekre visszaemlékezve, Gál még mon-